

Висновки. Отже, використання запропонованої нами методики оцінювання рівня проблем реалізації інноваційних стратегій машинобудівними підприємствами сприятиме прийняттю оптимальних управлінських рішень щодо ефективного подолання цих проблем. Наведені шляхи подолання проблем дадуть можливість не допустити кризового стану чи банкрутства підприємства.

1. Адаманова З.О. *Інноваційні стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія.* – Сімферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 2005. – 504 с. 2. Гриньов А.В. *Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління: Монографія.* – Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2003. – 308 с. 3. Гриньова В.М., Власенко В.В. *Організаційні проблеми інноваційної діяльності на підприємствах: Монографія.* – Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2005. – 200 с. 4. Гриньова В.М., Козирева О.В. *Соціально-економічні проблеми інноваційного розвитку підприємств: Монографія.* – Х.: ВД “ІНЖЕК”, 2006. – 192 с. 5. *Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці: Монографія / За заг. ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка.* – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2005. – 582 с. 6. Кузьмін О.Є., Князь С.В., Кузнєцова А.Я. *Інвестиційна та інноваційна діяльність: Монографія / За наук. ред. проф., д-ра екон. наук О.Є. Кузьміна.* – Львів: ЛБІ НБУ, 2003. – 233 с. 7. Кузнєцова А.Я. *Фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності: Монографія / Інститут економічного прогнозування НАН України.* – Львів: Львів. банків. ін-т НБУ, 2005. – 367 с. 8. Лапко О.О. *Інноваційна діяльність в системі державного регулювання: Монографія.* – К.: ІЕП НАНУ, 1999. – 254 с. 9. Соловьев В.П. *Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергитические эффекты инноваций): Монография / НАН Украины, Центр исследований научно-технического потенциала и истории науки им. Г. М. Доброва.* – К., 2004. – 558 с. 10. Харів П.С. *Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів: Монографія.* – Тернопіль: “Економічна думка”, 2003. – 326 с.

УДК 338.532.4

О.Ф. Захарова

Київський національний торговельно-економічний університет

КОНТРОЛЬ ЗА ФОРМУВАННЯМ, ВСТАНОВЛЕННЯМ ТА ЗАСТОСУВАННЯМ ЦІН І ТАРИФІВ НА ТОВАРНИХ РИНКАХ УКРАЇНИ

© Захарова О.Ф., 2009

Проаналізовано необхідність державного втручання у процес ринкового ціноутворення на товарних ринках України. Визначено особливості контролю за формуванням, встановленням та застосуванням цін і тарифів на товарних ринках. Досліджено цілі та напрямки державного регулювання цін в Україні, визначено способи впливу держави на ціни та ціноутворення. Здійснено аналіз наслідків, меж та методів втручання органів державної влади у процес ціноутворення на товарних ринках України.

The article is analyzed the necessity of state interference for the process of the market pricing on the commodity markets of Ukraine. Control features are certain after forming, establishment and application of prices and tariffs, on commodity markets. Investigational aims and directions of government control of prices in Ukraine, certainly methods of the state influence on the prices and market pricing. The analysis of consequences, limits and methods of intervention from public authorities, is carried out in the process of pricing.

Світовою практикою доведено, що найефективнішим типом економічних відносин є взаємодія на умовах рівноправності державного і недержавного секторів, що ґрунтується на ефективній (за рахунок умови непорушення механізмів ринкового саморегулювання) системі

державного регулювання економічних процесів. Головна мета системи державного регулювання – за допомогою широкого спектра форм, методів та інструментів забезпечити баланс соціально-економічного розвитку країни. Ступінь державного впливу, його характер та співвідношення можливих форм та методів залежить від рівня економічного, соціального та політичного розвитку країни загалом.

Одним з ключових напрямків втручання держави у розвиток економічних процесів з метою забезпечення стійкого її розвитку, усунення кризових процесів та явищ, приборкання інфляції та нівелювання циклічних коливань є державне регулювання цін. Воно сприяє розвитку ринкових відносин, слугує засобом захисту приватної, державної та інших форм власності, сприяє уповільненню інфляційних процесів та нівелює їхні соціальні та економічні наслідки, у той самий час сприяючи розвитку конкуренції на товарних ринках та забезпечуючи вільне переміщення товарів, послуг та фінансових ресурсів, вільну економічну діяльність.

У жодній з країн з розвинутою ринковою економікою не існує повної свободи в частині ціноутворення, в більшості таких країн як загальну тактику використовують певні правила (принципи, методи та нормативи) ціноутворення, що оформлені у вигляді законодавчих актів і мають на меті регламентацію методології та процедури формування цін на товарних ринках країни [1, с. 206] Окрім того, держава бере на себе функцію встановлення цін на конкретні товари та послуги, що мають вирішальне значення для розвитку національної економіки, та здійснює контроль за ними. Так, сфера регульованого та контрольованого державою ціноутворення сягає від 10 до 40 % (табл. 1).

Таблиця 1

Питома вага контрольованих та регульованих цін в деяких країнах

Країни	Питома вага регульованих цін
Австрія, США, Іспанія	до 10 %
Греція, Франція, Японія	до 20 %
Данія	до 5 %
Італія, Китай	до 30 %
Німеччина, Фінляндія, Швеція	до 40 %

Державне регулювання цін – це діяльність держави, спрямована на встановлення та збереження такого рівня цін, який уможливив би зберегти рентабельність суб'єктів господарювання, паритет цін усіх галузей народного господарства, сприятливий рівень доходів населення, стійкість національної валюти, цінову стабільність та інші параметри економічного розвитку держави. Це не разовий акт встановлення рівня певної ціни, не встановлення її конкретного рівня – це потужний та динамічний комплекс заходів стосовно активізації усіх існуючих ціноутворювальних чинників.

Аналіз наслідків, меж та методів втручання органів державної влади у процес ціноутворення на товарних ринках України, оцінка їх ефективності – найактуальніші питання, що турбують суспільство останнім часом, адже відинайти баланс між інтересами споживачів, що вважають ціни на продукцію занадто високими, та виробників, що не покривають виробничих витрат, вкрай важко. Пом'якшення цього цінового антагонізму – ключова проблема державної політики цін [2, с. 51].

Політика ціноутворення є складовою частиною загальної економічної і соціальної політики України і спрямована на забезпечення:

- рівних економічних умов і стимулів для розвитку усіх форм власності, економічної самостійності підприємств, організацій і адміністративно-територіальних регіонів Республіки;
- збалансованого ринку засобів виробництва, товарів і послуг;
- протидії монопольним тенденціям виготовлювачів продукції, товарів і послуг;
- об'єктивних співвідношень у цінах на промислову і сільськогосподарську продукцію, що забезпечує еквівалентність обміну;
- розширення сфери застосування вільних цін;

- підвищення якості продукції;
- системи соціальних гарантій, передусім для низькооплачуваних і малозабезпечених громадян, включаючи систему компенсаційних виплат у зв'язку із зростанням цін і тарифів;
- створення необхідних економічних гарантій для виробників;
- орієнтації цін внутрішнього ринку на рівень світового ринку.

Варто зазначити, що втручання держави в процес ціноутворення на товарних ринках – це не мета, а лише засіб досягнення завдань економічної політики держави з метою регулювання економічного та соціального розвитку країни. (рис. 1). Загалом є два види впливу держави на розвиток економічних відносин за допомогою регулювання цін:

- вплив безпосередньо на ціну товару з метою коригування її рівня;
- втручання в процес ціноутворення з метою попередження встановлення дискримінаційних цін.

Зрозумілим є той факт, що із поступовим окресленням ринкових форм господарювання роль цінових імпульсів, безумовно, повинна дедалі зростати. Сьогодні механізм контролю за формуванням, встановленням та застосуванням цін і тарифів на товарних ринках України визначають закони в галузі ціноутворення, ними встановлюються основні правила формування та застосування цін в країні, порядок контролю за цінами, відповідальність за його порушення, права та обов'язки окремих органів виконавчої влади у сфері ціноутворення.

Для практичного виконання зазначених законів вони доповнюються й конкретизуються спеціальними рішеннями парламенту, указами Президента чи постановами уряду. Органи державної влади і управління України послідовно проводять в життя заходи щодо підтримки життєвого рівня населення, насамперед низькооплачуваних і малозабезпечених громадян, введенням компенсації втрат у зв'язку з підвищенням цін і тарифів, а також шляхом індексації доходів стосовно соціально-економічних груп населення.

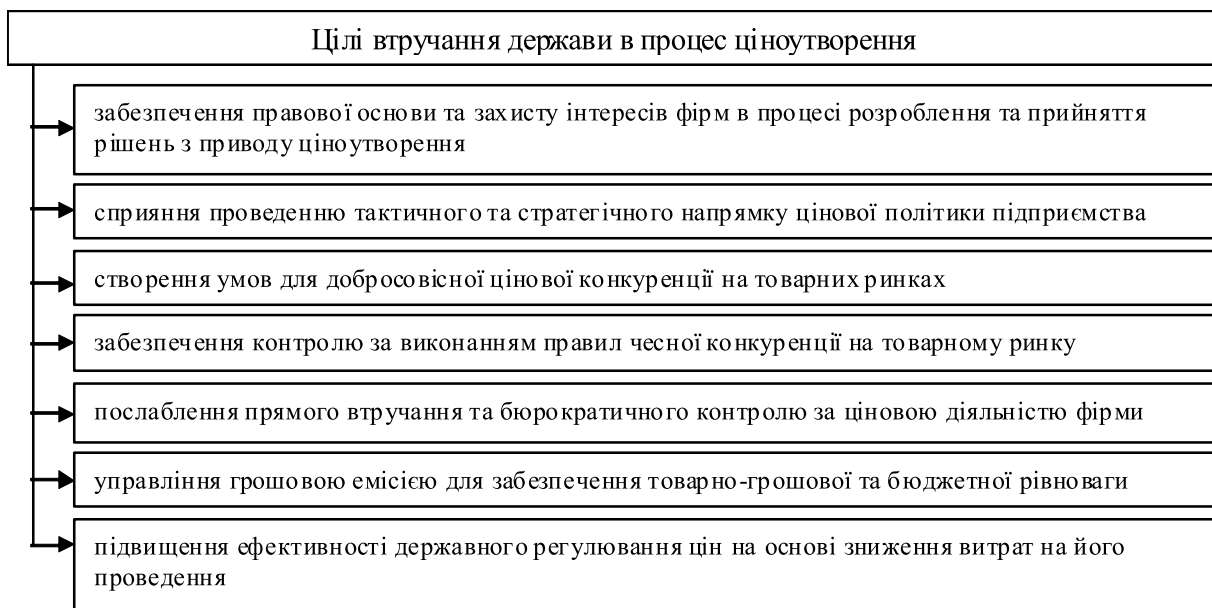

Рис. 1. Основні цілі втручання держави в процес ціноутворення

Основними органами державної влади, що виступають суб'єктами системи державного регулювання цін в Україні, сьогодні виступають:

- Міністерство економіки України;
- Міністерство аграрної політики України;
- Антимонопольний комітет України;
- органи виконавчої влади та виконавчі органи місцевих рад, Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій;

– Державна інспекція з контролю за цінами Міністерства економіки України.

Повноваження цих органів державної влади в сфері контролю за формуванням, встановленням та застосуванням цін і тарифів регламентуються такими законодавчими та нормативно-правовими актами:

– законом України «Про ціни та ціноутворення» від 3 січня 1990 р. № 507-XII, в якому зазначено, що в народному господарстві застосовуються вільні ціни і тарифи, державні фіксовані та регульовані ціни і тарифи². Вільні ціни і тарифи³ встановлюються на усі види продукції, товарів і послуг, за винятком тих, по яких здійснюється державне регулювання цін і тарифів⁴. Статтею 13 цього закону передбачено здійснення державного контролю за цінами під час встановлення і застосування державних фіксованих та регульованих цін і тарифів. Повноваження щодо здійснення контролю за додержанням державної дисципліни цін надано Державній інспекції з контролю за цінами Міністерства економіки України.

При цьому контролюється правомірність застосування державних фіксованих та регульованих цін і тарифів та додержання вимог законодавства про захист економічної конкуренції. Зазначений закон не містить норм щодо здійснення контролю за вільними цінами;

– положенням про Міністерство економіки України, затвердженим Указом Президента України від 23 жовтня 2000 року № 1159/2000 «Про Міністерство економіки України», визначає завдання Міністерства щодо реалізації державної цінової політики, зокрема, розроблення пропозицій щодо формування основ державної цінової політики та її реалізації, підготовка пропозицій з удосконалення порядку цінового регулювання в окремих галузях, визначених у встановленому порядку, здійснення в межах повноважень контролю за дотриманням порядку формування, встановлення та застосування цін (тарифів);

– положенням про Міністерство аграрної політики України, затвердженим Указом Президента України від 7 червня 2000 року № 772/2000 «Питання Міністерства аграрної політики України», забезпечує в межах своїх повноважень в сфері сільського господарства, харчової промисловості, переробки сільськогосподарської продукції проведення моніторингу, економічного аналізу рівня динаміки цін на регіональних ринках продовольства, готує пропозиції щодо проведення цінової політики на ринку продукції галузей агропромислового виробництва, забезпечує створення системи інформування про попит і пропозицію на зазначених товарних ринках;

– постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 року № 1548 «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів місцевих рад щодо регулювання цін (тарифів)», із змінами від 17 жовтня 2007 року «Про затвердження Порядку декларування зміни оптово-відпускних цін на продовольчі товари», із змінами, затвердженими Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій щодо регулювання (встановлення) граничних торговельних (постачальницько-збутових надбавок до гуртової ціни виробника (митної вартості) на багато продовольчих продуктів та щодо порядку декларування зміни таких цін;

– законом України «Про захист економічної конкуренції» визначено права та обов'язки органів влади щодо здійснення моніторингу товарних ринків з метою аналізу цінової ситуації. Частиною третьою статті 4 закону передбачено, що органи державної влади, до компетенції яких

---

² Ст. 6 закону України «Про ціни та ціноутворення» від 3 січня 1990 р. № 507-XII.

³ Вільна ціна – це прототип ринкової ціни, що розробляється безпосередньо на підприємстві та затверджується його керівництвом. Значення терміна "вільна ціна" роз'яснено в Декреті Кабінету Міністрів України "Про податок на добавлену вартість" від 26.12.92 р. №14-92, який діяв до 1 жовтня 1997 р. У статті 4.2 цього Декрету зазначено, що "... оподатковуваний оборот обчислюється, виходячи з рівня державних фіксованих та регульованих цін (тарифів) або середніх вільних цін і тарифів по підприємству, що включають фактичну собівартість і прибуток на подібні товари (роботи, послуги), а при обміні покупними товарами або реалізації їх за цінами, нижчими від цін придбання, – виходячи з їх купівельної ціни". Вільна ціна за цим Декретом є фактично не вільною, а має бути не нижчою від собівартості плюс прибуток, а на покупні товари, – не нижчою від цін їх придбання.

⁴ Ст. 7 закону України «Про ціни та ціноутворення» від 3 січня 1990 р. № 507-XII.

належить забезпечення державного регулювання та управління у відповідних галузях економіки, проводять моніторинг ринків цих галузей з метою аналізу та прогнозування їхнього розвитку;

– законом України «Про Антимонопольний комітет України» визначає одним з основних завданням Антимонопольного комітету здійснення контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції, зокрема у сфері контролю за ціноутворенням у таких випадках:

- наявності суб'єктів господарювання, що займають монопольне становище на ринку, і за умови, що ціни цих суб'єктів господарювання мають ознаки таких, що не могли б бути встановлені за наявності значної конкуренції на ринку;

- наявності ознак чи доказів здійснення групою суб'єктів господарювання узгодженої цінової політики, що кваліфікується як антиконкурентні узгоджені дії.

- Державне регулювання цін і тарифів на товарних ринках України здійснюється шляхом встановлення:

- державних фіксованих цін (тарифів);
- граничних рівнів цін (тарифів) або граничних відхилень від державних фіксованих цін і тарифів.

У разі надмірного зростання цін, раніше виведених з-під контролю за рішенням Кабінету Міністрів України, виконавчих комітетів обласних, міських (міст республіканського підпорядкування) Рад, допускається тимчасове повернення до державного регулювання цін і тарифів. Урядом України можуть вводиться інші методи державного регулювання цін і тарифів [8].

Види цін, які застосовуються в господарській діяльності підприємств України відповідно до цінового законодавства:

- вільна ринкова ціна;
- звичайна ціна;
- фіксована та регульована ціна;
- мінімальна ціни.

Таблиця 2

Способи впливу держави на ціни та ціноутворення на товарних ринках України

Види цін	Роль держави	Форми державного впливу
фіксована державна	ціни встановлюються державою	<ul style="list-style-type: none"> • державні преїскурантні ціни • «заморожування» вільних ринкових цін • фіксування монопольних цін
регульована державою	державна встановлює правила ціноутворення, суб'єкти господарювання встановлюють та затверджують ціни самостійно	<ul style="list-style-type: none"> • встановлення граничного рівня цін • встановлення граничних надбавок до фіксованих цін преїскуранта • встановлення граничного рівня разового підвищення ціни • державне регулювання цін монополістів • регулювання ринкових цін шляхом встановлення цін державними підприємствами
договірна ціна	державна встановлює «правила гри» на ринку, враховуючи багато заборон на провадження нечесної ділової практики в конкурентному змаганні	<ul style="list-style-type: none"> • заборона горизонтального фіксування цін • заборона вертикального фіксування цін • заборона цінової дискримінації • заборона демпінгу • заборона нечесної цінової реклами

Державний контроль за цінами здійснюється під час встановлення і застосування державних фіксованих та регульованих цін і тарифів. При цьому контролюється правомірність їх застосування та додержання вимог законодавства про захист економічної конкуренції.

Господарські суб'єкти повинні в установленому порядку подавати необхідну інформацію для здійснення контролю за правильністю встановлення і застосування цін.

Уся необґрунтовано одержана підприємством, організацією сума виручки в результаті порушення державної дисципліни цін та чинного порядку визначення вартості будівництва, що здійснюється із залученням коштів Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, а також коштів державних підприємств, установ та організацій, підлягає вилученню в дохід відповідного бюджету залежно від підпорядкованості підприємства, організації. Крім того, в позабюджетні фонди місцевих Рад стягується штраф у двократному розмірі необґрунтовано одержаної суми виручки. Вказані суми списуються з рахунків підприємств і організацій в банківських установах за рішенням суду.

Відповідно до закону "Про ціни і ціноутворення" Кабінет Міністрів України Постановою від 25 грудня 1996 р. № 1548 затвердив повноваження центральних органів виконавчої влади, обласних та міських адміністрацій, виконавчих органів рад щодо регулювання цін і тарифів на окремі види продукції, товарів і послуг. У Постанові наведено перелік таких товарів і послуг та структури, яким надано право регулювати (затверджувати) ціни. У цьому переліку передбачено встановлення граничних розмірів плати за проживання в гуртожитках, граничний рівень рентабельності, торговельні надбавки на дитяче харчування та граничні рівні торговельних надбавок (націнок) на вітчизняні та імпорتنі лікарські засоби і вироби медичного призначення (за переліком МОЗ). Перелік вітчизняних та імпорتنих лікарських засобів і виробів медичного призначення, ціни на які підлягають державному регулюванню, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 01.08.97 р. № 265.

В окремих випадках обмеження щодо застосування цін встановлюються безпосередньо Кабінетом Міністрів України. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 1997 р. № 1132 "Про передплату періодичних видань на 1998 рік" було встановлено граничний рівень рентабельності у розмірі 20 % до собівартості при визначенні ціни на поліграфічні послуги для вітчизняних періодичних друкованих видань.

Ціни і тарифи, затверджені з порушенням закону України «Про ціни та ціноутворення» і рішень Уряду з ціноутворення, скасовуються Комітетом цін при Кабінеті Міністрів України. Особи, винні в порушенні порядку встановлення та застосування цін і тарифів, притягуються до адміністративної або кримінальної відповідальності.

Говорячи про особливість системи вітчизняного регулювання цін, варто почати з того, що головною ознакою державного регулювання цін на місцевому рівні є те, що адміністративні методи, що використовуються, не завжди доцільні, бо порушують функціонування економічної системи та гальмують розвиток виробництва. Завдання державних органів зводиться до підтримання мінімального рівня роздрібних цін, в той час, коли весь світ використовує широкий арсенал економічних методів боротьби із ціновими кризами.

Сумним є той факт, що прийняття рішень стосовно «покращення» цінових ситуацій на товарних ринках за останні роки характеризується несистемністю, фрагментарністю та непослідовністю. Обмеження рівня рентабельності на продукцію хлібопекарської промисловості на рівні 5 % до повних витрат та продаж майже 70 % продукції за регульованими цінами заблокувало можливість для підприємств галузі досягнення нормального рівня прибутку та повністю обмежило ресурси розвитку подальшого виробництва. Таке регулювання значно погіршило ситуацію всередині галузі, адже через затратний механізм встановлення цін на хліб головним чинником ціноутворення стає вартість основної сировини – борошна, яке подорожчало на 145 %. Так, готова продукція повинна була подорожчати на 73 %, а через обмеження рівня рентабельності, уряд зупинив зростання ціни на позначці 62 % і спричинив недоотримання підприємствами галузі прибутку у розмірі 6,4 % від вартості хліба [9, с. 64].

Такі поверхневі дії органів державної влади в сфері регулювання цін ставлять вітчизняні підприємства на межу виживання, позбавляючи їх ресурсів для розвитку та відтворення, стимулюють погіршення якості, зменшення асортименту соціально значущої продукції та розбалансовують її споживання.

Наприклад, апогеєм впровадження «антикризових» заходів через використання методів державного регулювання цін на хліб з метою послаблення негативних соціально-економічних

наслідків становища, яке склалося із цінами, вперше і востаннє 2003 року були здійснені заходи щодо соціального захисту малозабезпечених верств населення за рахунок коштів місцевих бюджетів. Сучасна цінова ситуація порівняно із 2003 роком не йде в ніяке порівняння, адже ціни на продовольчі товари зростають на 10–15 % щомісяця. На основні продукти харчування у минулому році (у відсотковому співвідношенні) склалась така динаміка споживчих цін: ціни на хліб зросли майже на 70 %, м'ясо подорожчало приблизно на 66 %. Найкритичніша ситуація склалась на ринках соняшникової олії, яєць та молока. На ці продукти ціна зросла майже у 2,5 раза. Дещо уповільнилось зростання цін на картоплю – сьогодні порівняно із березнем минулого року вона коштує приблизно на 50 % дорожче. Як бачимо, така ситуація на соціально значущих товарних ринках істотно підриває основу вітчизняної продовольчої безпеки та вимагає нового підходу до державного регулювання цін.

На вітчизняних ринках подекуди основними чинниками, що впливають на формування цін на споживчі товари, окрім безпосередньо витрат виробництва, стають умови придбання, продажу та доставки продукції, торговельні націнки, що породжує велику різницю між ціною виробника та кінцевою ціною споживання. Як не дивно, такий інструмент, що сприяє постійному необґрунтованому зростанню ціни, як торговельна націнка, є нерегульованим в нашій країні, на відміну від багатьох розвинених країн світу. Але саме цей інструмент спричиняє найважчі наслідки – через необґрунтоване зростання цін розпочинається безперервне зростання номінальних заробітних плат та пенсій. Ефективним елементом в такій ситуації виступило б обмеження підвищення ціни за допомогою дотацій. Але, на жаль, випадки застосування методів державного регулювання цін на товари останнім часом свідчать про низьку його результативність.

1. Баздникін А.С. *Цены и ценообразование*. – М.: Юрайт-Издат, 2008. – С. 206. 2. Пасхавер Б. *Ціни виробництва та споживання продовольчого ринку // Економіка України*. – 2007. – №12. – С. 51. 3. *Декрет Кабінету Міністрів України "Про податок на додану вартість" від 26.12.92 р. №14–92, який діяв до 1 жовтня 1997 р.* 4. *Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 року № 1548 «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів місцевих рад щодо регулювання цін (тарифів)».* 5. *Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 р. № 2210-III // Відомості Верховної Ради (ВВР)*. – 2001. – №12. – С.64. 6. *Закон України «Про Антимонопольний комітет України» від 13 липня 2000 року № 1907-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. – 1993. – № 50. – С.472. 7. *Указ Президента України «Питання Міністерства аграрної політики України», затверджений Положенням про Міністерство аграрної політики України № 1541 (1541-2006-п) від 01.11.2006.* 8. *Закон України «Про ціни і ціноутворення № 508-XII від 03.12.1990 р. N 507-XII».* 9. *Нетяжук. М. «Соціальні та економічні аспекти державного регулювання цін на хліб» / Економіка України*. – 2005. – №3. – С. 64. 10. *Конкуренція в Україні: Аналітична доповідь щодо стану, тенденцій і проблем розвитку конкуренції в Україні у 2000 – 2005 роках*. – К.: АМКУ; Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики, 2006. – 40 с.